

ТЕРЕННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ СРЕД УКРАИНЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ (ПЪРВОНАЧАЛНИ НАБЛЮДЕНИЯ)

Росица Балтаджиева

докторант, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

Резюме: Настоящият текст ще се фокусира върху украинските граждани, влизащи на територията на българската държава след започването на военните действия в страната през февруари 2022 г., като той се основава на теренните ми наблюдения в последните две години. В процеса на теренното проучване разграничих няколко групи украински граждани: бежанци, сезонни мигранти и почиващи по българското Черноморие. Ще се опитам да разгранича и характеризирам всяка една от тези групи. Въз основа на етнографски интервюта и наблюдения ще се опитам да отговоря на следните въпроси: Как украинските граждани възприемат престоя си в България? Защо са избрали да дойдат в България и какви са били мотивите зад този избор? Приемат ли страната като постоянна дестинация за пребиваване или тя е само транзитна спирка за тях? Имат ли намерение да се завърнат в родината си, ако военните действия приключат?

Ключови думи: Украйна, миграция, адаптация, туризъм, бежанска вълна

Rositza Baltadjieva –

doctoral student at the "Balkan Ethnology" section and museum pedagogue at Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum– Bulgarian Academy of Science

Field research on Ukrainians in Bulgaria, first impressions.

Abstract: This text will focus on Ukrainian citizens entering the territory of the Bulgarian state after the war began in February 2022, and it is based on my field observations over the past two years. In the process of field research, I distinguished several groups of Ukrainian citizens: seekers of international protection, labor migrants and vacationers on the Bulgarian Black Sea coast. I will try to distinguish and characterize each of these groups. Based on ethnographic interviews and observations, I will try to answer the following questions: How do Ukrainian citizens perceive their stay in Bulgaria? Why did they choose to come to Bulgaria and what were the motives behind this choice? Do they accept the country as a permanent destination of residence or is it only a transit stop for them? Do they intend to return to their homeland if hostilities end?

Keywords: Ukraine, migration, adaptation, tourism, refugee wave

В последните години Европа се превърна в една желана дестинация за имигрантите от различни краища на света. В различни държави членки на ЕС мигрират не малък на брой хора, в разцвета на силите си, поради причини от разнороден характер, виждайки в Стария континент възможност за развитие в перспектива. Някои от тях идват с цел гурбет, други емигрират в търсене на по-стабилен начин на живот. Много отговарят на статута на икономически мигранти, които не търсят закрила за живота си, а работа, икономическа и социална сигурност (Владиминова, Калчев, Накова... 2019). Други причини за емигриране може да са свързани и със започването на военни действия, преследвания и несигурност в страната майка, като тези хора може да определим като бежанци, търсещи закрила в друга страна. Оттук може да разграничим два фактора, тласкащи хората да предприемат решение за миграция. Първият е икономическият, а именно по-добро заплащане, начин на живот и развитие в професионален план, а вторият е политическият, който най-често е свързан с военни действия, насилие или конфликти вътре в страната (Кръстева, 2014: 32).

В наши дни проследяването на миграционните движения от Украйна към страни членки на ЕС е интригуваща научна тема. Пример за този научен интерес са изследванията на Марина Николова (2013) и Петко Христов (2021). Можем да кажем, че емиграцията от тази държава има различни форми – може да бъде постоянна, временна и сезонна, което води и до разнообразни миграционни стратегии сред хората, които я предприемат. Трябва да се отбележи, че България се превръща в желана дестинация за емигрантите от Украйна и в периода преди февруари 2022 г. Приемането на България в Европейския съюз през 2007 г., прави страната ни желана дестинация за трудовата мобилност, сезонна или постоянна за различни групи украински граждани (Hristov, 2021: 47). През последното десетилетие броят им се увеличава, а премахването на визовия режим през 2017 година също спомага за покачването на интереса към страната ни. Друг фактор е близката култура и възможността да комуникират с българите на руски или украински: *„Много си прилича всичко, страната е близка до нашата и по климат, и езикът е подобен, и в магазина се чете лесно, разбираме. Ето защо на нас ни е лесно, има много неща, които изглеждат подобни, можем да ги разберем, прости са и бързо се помнят.”*¹². При

¹ Цитираните интервюта са с превод от украински на български.

² Интервю с И.К., жена (почиваща), от Полтавска област, на 38 години от гр. Кременчуг, средно образование, семейна гр. Обзор.

проведените разговори една от посочените причини за идването или в други случаи оставането им в България, е близкият климат, природа и език. Това може да ни наведе към мисълта, че по някакъв начин тези близки черти в страната и отчасти езика им напомнят за дома, който са напуснали.

Основната цел на тази статия е да представи теренните наблюдения върху идването на украинските граждани, събрани от мен в периода 2022 – 2023 г. в гр. Обзор. Общият брой на респондентите е 19, като 8 души от Львов, 2 души от Черновецка област, гр. Василий, 5 души от Киев, 1 човек от Полтавска област, гр. Керемечук, 1 човек от Житомирска област, 1 човек от Запорожие и 1 човек от Одеса (15 жени и 4-ма мъже), на възраст между 35 и 65 години.

В процеса на моята работа на терен успях да открия три типа украински граждани, идващи в България:

1. Сезонни мигранти
2. Бежанци
3. Почиващи

Подборът на тема е повлиян от дългогодишния ми престой в гр. Обзор, където съм отраснала и съм ангажирана в сферата на туризма. Имам наблюдения върху преобладаващия брой руски и украински туристи в последните 20 години в града. Голяма част от съзнателния ми живот е преминала в курортния град, изградила съм много контакти, а дори и приятелства с туристи от руски и украински произход. Разбира се, това ми дава и възможност за по-широко и задълбочено наблюдение върху потоците от туристи, идващи в гр. Обзор, но също и върху взаимоотношенията им с местните. Къщите за гости през 2009 г. са предпочитани. Това е така, защото в града по това време има много малко построени хотели, по думи на моя информаторка *„Хотелите се брояха на пръсти тогава, туристите още не знаеха какво е туй Ол инклузив, а и те бяха много скъпи по това време“*. Малкото на брой хотели и високите им цени са причината туристите да избират къщите за гости. По това време в малкия курортен град са особено активни туроператори от Украйна, които стават добре познати на местните. С течение на годините, освен туристи, посещаващи морските ни курорти, се появяват и украинци, идващи на гурбет през топлите месеци. През

2017 – 2018 г. се забелязва промяна в избора на работници от страна на работодателите. В сферата на ресторантьорството и хотелиерството дотогава са наемани студенти, местни и хора от различни малцинствени групи, но постепенно те са заменени от украинци, търсеци работа в България. Това ми направи силно впечатление и ме накара да се запитам: „*Защо бяха предпочитани от работодателите?*“. Първоначалното ми любопитство се превърна в научен интерес към тази група хора, а събитията от 24 февруари 2022 година довеждат до изменения, които интригуват изследователското ми любопитство още повече.

Целта на настоящата статия е да представи динамичните процеси, настъпващи в живота на украинците, пристигащи в гр. Обзор. Настоящият текст стъпва върху начални теренни наблюдения и е важно да подчертая, че научният ми интерес към проблематиката тепърва ще бъде надграждан.

Настоящото ми изследване безспорно ме изправя пред няколко предизвикателства при събирането на теренни материали. Работата с уязвима група, каквато е тази на украинците бягащи от военният конфликт, изисква особени методи за работа на терен и фокус върху етичността към респондентите, на които ще обърна внимание в настоящата част от текста.

Като предимство бих посочила възможността ми през последните две години да работя през летните месеци с три етнически украинки, дошли първоначално като бежанци през 2022 г., но днес предпочитащи да идват да упражняват сезонна работа през летните месеци. Целодневният процес на работа и дългият период (над 3 месеца) ми позволяват да изградя плътни наблюдения и здрави контакти с тях. Общуването ми с тях продължава и през зимните месеци, като често комуникираме през социалните мрежи. Именно тази специфика на наблюдението ми ми дава увереността да кажа, че използвам включеното наблюдение. Този метод е използван от много учени. Един от тях е Бронислав Малиновски, който се смята за баща на методологията на модерното етнографско изследване и включено наблюдение (Malinowski 1922). При този подход изследователят живее с изучаваната група от хора и участва в трудовата дейност и ежедневието, имайки възможността да стане част от наблюдаваната група. Този метод безспорно ми дава възможност най-добре да разбера проблемите и мотивацията зад взетите решения на моите респонденти.

Интервютата са широко разпространен метод за събиране на информация, с която да достигнеш и разбереш човешкия опит, чувства и нагласи спрямо света (Zhang & Wildemuth 2009). Интервютата може да са структурирани, полуструктурирани и неструктурирани. В моето теренно проучване аз използвам главно полуструктурирани и неструктурирани интервюта. При полуструктурираните интервюта, изследователят има предварително подготвен въпросник, но има възможност да променя последователността на въпросите, които задава или да добавя нови. От друга страна, неструктурираните интервюта дават една свобода при разговора, която може да изправи изследователя пред непредвидими теми, помагайки му да развие по-добро разбиране за социалната реалност на хората, които интервюира. Разбира се, провежданите интервюта трябва да се съхранят, като това става най-често с помощта на диктофон или мобилно устройство, което определено има много предимства. На първо място, се дава възможност за най-точно записване и съхраняване на информацията, споделена от събеседника. Интервюта взимам основно от почиващите, разговаряла съм и с бежанци, сезонни работници. Тези интервюта представят един по-бърз начин за събиране на информация, която бива сверена, но понякога и надгражда наблюденията ми от включеното наблюдение. Интервютата най-често записвам на диктофон или мобилно устройство. По този начин имам възможността за най-точно съхраняване на информацията, споделена от събеседника ми.

Освен това, като жител на гр. Обзор имам и наблюдения върху местните жители, техните позиции и реакции във връзка с украинците. Все още не съм имала възможност целенасочено да проведа проучване сред тях на терен, но първоначални наблюдения и впечатления ще бъдат засегнати частично в настоящият текст.

По време на теренната си работа, етнографът води различна документация, която е един от най-съществените извори на етнографската наука (Етнография на България: 1980). Пример за това е теренният дневник, който и аз използвам при провеждането на моето наблюдение. Той е важна част от изследователският ми инструментариум и ми помага да съхраня информация, която няма как да записвам дигитално. Неформалните разговори много често са изпълнени с факти, мнения и позиции, които при едно интервю респондентите могат да не искат да споделят, притеснени от записващото устройство. Именно затова теренният дневник е много добро решение при съхраняването на тези ценни данни.

Първи впечатления

Началото на военните действия от 24 февруари 2022 г. драстично променя живота на всички граждани на Украйна, а и на всички граждани на Стария континент. То довежда до мащабни движения от Украйна към различни страни от ЕС. Според данни на Евростат 4,3 мил. души са избягали от Украйна в различни страни от Европа.

Започването на конфликта поражда и силни реакции у хората в гр. Обзор. Воденето на бойни действия близо до България, ги шокира и притеснява: „*Как може да воюваме, ние сме в 21 век!?*”³. В този момент работата и бъдещото препитание на местните са заменени с притеснение за познатите им от Украйна. Има случаи, в които хората се свързват с познати с цел да им предложат убежище. Трябва да спомена, че някои от тези познанства са дълготрайни и поддържани ежегодно. Става въпрос за украинци, летуващи по Черноморието ни и по-конкретно в гр. Обзор от 10 – 15 години. Важно е да се отбележи, че през последните години основните чуждестранни туристи по българското крайбрежие на Черно море са именно украинците. Поради тази причина, те имат голям икономически отпечатък върху местния сезонен поминък. Още през първите месеци от войната в гр. Обзор няколко къщи предоставят подслон на украинските граждани. Постепенно някои от тях се насочват и към по-големите градове, причина за това, според думите на местните е, че хората се настаняват там, „където има живот“. Според мен причината за поемането на бежанците към по-големите градове в страната е по-лесната възможност за трудова заетост. В малките курортни градчета, особено през зимните месеци, намирането на работа може да се окаже сложен процес, а социалните помощи, отпускани за украинските бежанци са минимални.

Групите украински граждани в България

Както споменах в началото, на този етап от наблюдението си разграничавам три групи украински граждани. В следващите редове ще се опитам да представя малко по-подробно информацията за тях:

³ И. Р., жена от гр. Обзор, на възраст около 53 години, завършено средно образование, омъжена, собственик на магазин за плод и зеленчук.

Бежанци

През 2022 г. България започна приемането на бежанци от Украйна и осигуряването на подслон за тях. Големият приток на хора към европейските страни доведе до вземане на решение от страна на Европейския съюз (ЕС) да задейства директива за временна закрила⁴. В началото на 2022 година на територията на ЕС пристигат между 7 и 8 милиона души, регистрирани като отделни бежанци, като разбира се, в течение на времето броят им се изменя. Според данни от Eurostat от 30 ноември 2023 г. близо 4,27 милиона граждани от Украйна са придобили статут на временна закрила в различни страни от ЕС, като в началото най-много от Полша, следвана от Германия, Румъния, Испания и Ирландия. В България през месец март 2022 г., статут на временна закрила получават 30 505 хил. украинци, като с течение на времето техният брой намаля и през месец септември същата година стигна до 4 480 хиляди. На 28 септември 2023 г. Европейският съвет взема решение да удължи срока на временна закрила от 04.03.2024 г. до 04.03.2025 г. От ноември 2023 г. украинските граждани представляват 98 % от хората, на които е дадена временна закрила в рамките на Съюза. Потърсилите закрила в страните от ЕС през декември 2023 г. са предимно възрастни жени – 46,2 %, като 55 % от тях са между 35 и 64 годишни; децата са 33,2 %, а мъжете – само 20,6 %.

Идвайки в Република България бежанците имат право на убежище, международна закрила⁵ и временна закрила. Повечето от моите респонденти са със статут на временна закрила и в настоящия текст ще се фокусирам върху правата, които добиват при получаване то му.

Както споменах по-горе, статутът на временна закрила се прилага в случаи на масово навлизане на бежанци в страна поради конфликти, войни или опасност за живота в родните им страни. Той се предоставя от Министерски съвет с решение на Съвета на Европейския съюз. Срокът му се определя с решението на Съвета на Европейския съюз. Правата при получаването му са пребиваване в страната, възможност за свободно пътуване в други страни членки на ЕС, осигуряване на жилище, социално и здравно подпомагане, достъп до образование и до пазара на труда. На въпроса ми: „*Защо са избрали статут на временна*

⁴ Това се прави при извънредни ситуации, като например масов приток на хора, бягащи от своята страна и търсещи закрила извън нея.

⁵ Международна закрила се предоставя по силата на Конвенцията за статута на бежанците, съставена в Женева през 1951 г. Тя включва статут на бежанец и хуманитарен статут, който се предоставя с решение на председателя на ДАБ.

закрила?“ П. Х. ми отговори: „Аз съм юрист по образование. Влязох в интернет, веднага разбрах какви са разликите. Реших да взема временна защита, защото ми помага юридически и е по-добре от бежанците. Там не те пускат да излезеш, има много ограничения.”⁶. Виждаме, че в някои случаи този избор може да бъде мотивиран от продължително проучване и събиране на информация. Подобен бе случаят и с К. Р.: „Ние тук сме със статут временна защита, защото ако ни дадат статут на бежанци, то аз задължително три години трябва да живея тук и никъде да не ходя и тази страна е длъжна да ме изхранва и аз да науча езика, а ако имаме временна защита аз мога да се прибирам у дома и да се върна обратно. Много отидоха в други страни като бежанци и те сега искат да се върнат, но те са длъжни да са там три години.”⁷.

И двете респондентки бяха добре информирани относно правата и ограниченията, свързани с различните видове закрила, което говори за една предварителна информираност от страна на бежанците. Трябва да уточня, че не при всички е така. Има случаи, в които хората нямат подробна информация и на границата, без да им предоставят нужните обяснения, директно им се дава статут на временна закрила. Често и двамата имат възрастни родители, които са нямали възможност да напуснат Украйна. Това ги принуждава да вземат статут, който им дава едновременно сигурност в страната приемник, но и свобода за движение. Напускането на родния дом, семейството и родителите е нещо, което трудно може да се преглътне и завръщането, дори за малко, им дава спокойствие, позволявайки им да обърнат нужното внимание на възрастните си родители и да се завърнат у дома, дори за кратко: „Може да продължи войната и даже ми предлагат да остана (на работа в България м. бел., Р. Б.), но майка ми остана в Западна Украйна. Трябва да отида и да видя майка си. Не съм виждала майка си. Тя живее в област Милки, Западна Украйна.”⁸. Много от предприеманите завръщания са средно от 3 до 7 дни и имат цел срещи с родителите и посещения на домовете, оставени при напускането.

Съгласно Закона за убежището и бежанците, добилите статут на международна закрила, не могат свободно да се движат в територията на страната и извън нея и трябва предварително разрешение от Държавна агенция за бежанците (Раздел II, Чл. 30 ал. 6-7-8).

⁶ Интервю с П. Х., жена (бежанка) от Одеса, на 40 г., висше образование, вдовица, гр. Обзор.

⁷ Интервю с К.Р., жена (бежанка) от Киев, на 38 г., средно образование, несемейна, гр. Обзор.

⁸ Интервю с К.Р., жена (бежанка) от Киев, на 38 г., средно образование, несемейна, гр. Обзор.

С идването си моите респонденти са разпределени в различни лагери като лагер „Чавдар” в гр. Обзор и лагера в Шкорпиловци, където по думи на бежанците, настанени там, през първите месеци на своя престой те не са работили. След няколко месеца прекарани там, част от тях проявяват желание за започване на работа и биват наети от управителите на лагерите, в които са настанени.

Естествено с бежанската вълна се появяват и разработват различни проекти, имащи за цел да осигурят убежище за украинските граждани и такива, чрез които да се подпомогне интегрирането и намирането на работа за бежанците от Украйна. Проект „Солидарност” е една от програмите, по които работеха някои от туристическите обекти в гр. Обзор с цел осигуряването на работа на бежанците. Някои от наеманите украинци са препоръчани от управителите на лагерите или комплексите, в които са настанени.

Тук искам да отбележа, че ако в началото на военните действия украинските граждани идват като бежанци, то днес голяма част от тях вече са част от групата на сезонните мигранти. За месеците, прекарани в България като бежанци, много от тях са създали връзки с местните и една част емигрират, намирайки брачен партньор, а други решават да се завърнат в родината си и да идват в България само през летния сезон.

По време на моите наблюдения, ми направи впечатление, че голяма част от тях имат намерение да се завърнат в родината си след края на войната, но да продължат да идват на гурбет в България. За други България е транзитна спирка – те имат намерение да заминат в Западна Европа, а като възможна страна за емиграция най-често посочват Германия.

Синът и снахата на една от събеседничките ми бяха заминали за Германия, а на въпроса защо са подбрали тази страна, тя отговори:

*„А защо в България? Всички заминаха в различни страни, моите деца заминаха за Германия, аз дойдох в България, кой отишъл в Полша, кой където намери отиде. Те след тези събития, отидоха там, като бежанци. И там страната им помага.”*⁹

Интервюто беше проведено в един хотел в Обзор, където бяха наели бежанки за работа. Първоначално имах среща с 5 жени, но от тях само една пожела да говори с мен. При разговора ни жената сподели, че се чувства добре в България, но категорично не иска да остане тук, като се усети известна доза недоволство, породено от условията у нас:

⁹ Интервю с Т. У, жена (бежанка) от Украйна, приблизителна възраст 60 г, висше образование, семейна, гр. Обзор.

В: Ако войната се проточи, какви са ви плановете, ще останете ли в България?

Т: „В България? Не, в България няма да остана! Засега планът ми е да отида при децата в Германия, а след това планът ми е да се върна в Украйна. Там имам бизнес, който мога да развивам и да продължа само в Украйна. В друга страна е нужно да знаеш езика, нужно е да се устроиш“

По-ниската трудова заетост в България, в сравнение с Украйна, се оказва неудовлетворяваща за събеседничката, което е основната причина за желанието ѝ за завръщане в родината. Тук ясно виждаме по-ниския социален статус на бежанеца в страната приемник. Друг подобен пример за това е П.Х., която е била адвокат в Украйна, но с идването си в България, започва работа като камериерка.

Сезонни работници

Другата група, която разглеждам, е тази на сезонните работници. Важно е да споменем и директивата за сезонна заетост, която е приета от Европейския парламент и ЕС през февруари 2014 г., а всяка държава-членка трябва да я въведе в законодателството си до 30.09.2016 г. В България тя е приета на 13-ти април 2016 г. С приемането на Закона за трудовата миграция и трудовата мобилност /ЗТМТМ/ са въведени изискванията на Директива 2014/36/ЕС относно влизане и престой на граждани на трети държави с цел заетост като сезонни работници. По този начин става възможно граждани на трети държави да пребивават на територията на страни от ЕС с цел заетост като сезонни работници. Държавите-членки трябва да посочат секторите, зависещи от смяната на сезоните. Дефинират се термините „сезонен работник“, „дейностите, които зависят от смяната на сезоните“, условията и изискванията за прием, които са свързани със самата продължителност на престой. Пребиваването на сезонни работници на територията на страната може да е в рамките на 90 дни или над 90 дни до 9 месеца, след което гражданинът на третата държава трябва да напусне пределите на страната приемник. Разбира се, условията за прием, за работодателите са сключване на трудов договор и данни за вида работа, продължителността на заетост, заплащане и т.н. Работодателят трябва да поеме разходите за здравна осигуровка, транспорт както на отиване, така и на връщане. В

следствие на въвеждането на новия закон се увеличава броят на сезонните работни мигранти в туристическия сектор (Денева 2019: 6-7). Както по-горе споменах, след приемането на директивата за сезонна заетост, на трудовия пазар се появяват нови работници, търсещи сезонна заетост. Една от основните страни, от които идват работници е Украйна, следвана от Молдова (Денева 2019: 6-7). Постепенно те стават предпочитани от работодателите в черноморските ни курорти. Причината за това се корени в трудното намиране на сезонна работна ръка, което с всяка изминала година се превръща в проблем за големия и малък среден бизнес. Препитанието на месните малко или много зависи от активните два месеца – юли и август. Много от работодателите се оплакват от работниците, които наемат и след седмица-две напускат или бягат без предупреждение. Работодателите са отчаяни и не могат да намерят отговор на въпроса как да задържат персонала. Затова и те променят стратегията си и се насочват към наемане на персонал от чужбина. Тази първа вълна от сезонни работници от Украйна включва предимно млади хора и студенти, търсещи възможност за работа през летните месеци. В големите курорти наемането на украински работници става чрез български агенции за временна заетост, които се свързват с университети в Украйна, рекламират свободните позиции и се занимават с документите, изисквани от работниците преди да пристигнат в България (Денева 2019:14-15). Предпочитан от тях е секторът на ресторантьорството, тъй като в него има възможност за повишаване на доходите, благодарение на бакшиши.

Изискванията към кандидатите, които имат желание да практикуват сезонна работа в страната, са те да имат нужната квалификация за длъжността, за която кандидатстват, умения и професионален опит, като информацията е потвърдена с документи, заверени от нотариус или дирекция „Консулски отношения” към МВНР.

През февруари 2021 г. Народното събрание приема промени в Закона за чужденците в Република България, които подобряват и улесняват процедурите за издаване на разрешителни за пребиваване и работа, но също така и намаляват административните тежести за работодателите, желаещи да наемат сезонни работници. Тези законодателни промени водят до повишаване броя на работниците от трети страни (Maeva & Hristov 2023: 24).

Секторите на заетост на сезонните работници от 2017 г. са: селско, горско и рибно стопанство, хотелиерство и ресторантьорство. Разбира се, насочеността на търсещите

работа е съсредоточена в туристическия и ресторантьорски сектор. Това което ги привлича е осигуряването на стабилната работа, сигурността в доходите и не на последно място съчетанието между работа и почивка по българското Черноморие (Maeva & Hristov 2023: 33). С течение на времето някои от наетите украински граждани започват да се завръщат през летните месеци, което е показател, че доходите и условията на работа са добри за тях. Също така, те вдъхват известна сигурност на работодателите, които започват да разчитат на украинските сезонни работници през летните сезони. Постепенно и предимно в ресторантите, а после и в хотелите започва да се забелязва промяна в обслужващия персонал. Трябва да споменем, че минималната работна заплата в Украйна е около 6 700 гриви, което е около 321 български лева.

Сезонните мигранти от Украйна са често срещани по българското Черноморие, особено след въвеждането на директивата за сезонна заетост на страни от трети държави. В този случай се наблюдава една промяна във възрастовата граница на работниците, ако преди 2022 г. основната работна ръка са предимно млади хора, то след това започва пристигането и на по-възрастни до 50 годишна възраст. Понякога на гурбет пристигат цели семейства, които в някой случай могат да работят за един работодател.

Почиващи

Случаят с почиващите пробуди най-голям интерес у мен. Украинските туристи, са преобладаващата група чуждестранни туристи на Българското Черноморие от повече от десетилетие. Трябва да кажем, че през 2017 г. се гласува споразумение за безвизов режим на страни извън ЕС, сред които е и Украйна. Това позволява граждани на държави извън ЕС да влизат без виза за кратък период от време – до 90 дни в рамките на всеки 180-дневен период (European Council, Council of the European Union). Това улеснява процеса на пристигане на туристите от Украйна към курортите в страната, още преди започването на военните действия.

Трябва да изясня, че в тази статия, терминът *турист* ще бъде заменен с *почиващи*. Туристи са тези, които взимат решението да поемат на път, водени от своето любопитство, желание за забавления, нуждаещи се да изживяват и да си доставят удоволствие от преживяното (Бауман: 2001). Те имат избор при взимането на решение да поемат на път, с

цел да видят и съберат спомени за различни екзотични места, да попият от чуждата култура и да ѝ се насладят. Почиващите, от друга страна, в новосъздалата се военна обстановка поемат това пътуване не с цел наслада и забавление, а с цел отдих, позволяващ моментно откъсване от конфликта в родината им. Разбира се, в случая почиващите запазват някои от чертите на туристите. Подобно на туристите, почиващите заплащат за пътуването и престоя си, но целта им е, чрез това пътуване да получат спокойствие.

С моето теренно проучване успях да забележа голяма разлика в хората, които идваха в България като туристи преди да започнат военните действия, и тези, които пристигат след началото на военните действия като почиващи. Като човек, израснал на морето и имал дългогодишен контакт с туристите, мога да твърдя, че имам наблюдения от преди 2022 г., което прави възможно отбелязването на разликите, невидими за повечето изследователи.

След започването на военният конфликт в Украйна заетите в туристическия сектор очакваха липса на украински туристи през летните месеци, но въпреки това такива имаше. Мнозинството от пристигащи през 2022 и 2023 г. са жени и деца, тъй като мъжете не могат да напускат пределите на страната. Отделни са случаите на възрастни мъже, неподлежащи на донаторна военна служба. Друга група мъже са емигрирали в страни в Западна Европа още преди началото на войната. За тях в гр. Обзор се случват семейни срещи, поради дългите раздели със съпругите. В България те пристигат с автобуси след продължително пътуване, благодарение на туристически агенции, но не са изключени и самостоятелните пътувания.

През 2022 г. се наблюдава промяна в продължителността на престоя на украинците. Ако преди 2022 година той е с продължителност между 5-8 дни (както и средният престой и на българските туристи), след началото на войната, пребиваването е удължено от 15 дни до два месеца. Почиващите украинци в Обзор пристигат предимно от Львов, Одеса и Киев. Трябва да уточня, че не всички идват с помощта на туристически агенции, има почиващи, които идват за период от един до два месеца и организацията на пътуването и престоя се прави от тях самите.

Наблюдава се и промяна във вида и качеството на настаняването. При търсенето на квартира за период над един месец, те се ориентират към крайните квартали, далеч от

плажната ивица, без климатик, с общи тоалетни в някои случаи, без гледка към морето, но на бюджетна цена. Едно от изискванията им е наличие на кухня, с цел самостоятелно приготвяне на храна и по този начин – намаляване на разходите. Често дългият престой е свързан с лишаване от някои удобства, които по принцип са изисквани от туристите.

Част от респондентите споделят, че за някои от тях това е първото им идване в България. На въпроса ми относно решението за пристигането в България Р. П. ми отговори: *„Въобще беше спонтанно, просто беше близко, дойдохме, защото беше близко.“*¹⁰.

В случаи като този, причините за избора да почиват в страната ни, са свързани именно с близкото разстояние, което трябва да преминат. Курортите на българското Черноморие се превръщат в места, където украинците могат да се откъснат за кратко време от военният конфликт.

*„Просто малко да отдъхна от войната. От бомбардировките, от постоянното напрежение. След това, притеснението за децата, човекът, воюва постоянно. На моите приятели мъжа е военен, воюва непосредствено на първа линия и на мен ми беше много приятно да изведа семейството му, детето му, за да могат да си починат и някак да се отпуснат малко. Защото, когато съпругът ти е непосредствено на първа линия, тя разбира се е много стресирана.“*¹¹

Независимо от продължителността на престоя, 20 дни или месец, доводите за тяхното идване са сходни, а именно да се откъснат от военната обстановка, доколкото е възможно.

Като важна причина за почивката се посочват децата и тяхното, макар и временно, спокойствие. Забраните, ограниченията и насилието, могат да доведат до пораждање на гняв, враждебност и омраза, това води до възприемане на насилието като начин за постигане на собствени цели (Стаматов 1998). В ранна детска възраст, децата нямат развити умения за устойчивост и справяне в стресови ситуации. Физическите заплахи, емоционалните

¹⁰ Интервю с Р.П., жена (почиваща), родом от Запорожие, живееща в Киев, на 54 години, лекар, гр. Обзор, висше образование, семейна.

¹¹ Интервю с Р. П., жена (почиваща), родом от Запорожие, живееща в Киев, на 54 години, лекар, гр. Обзор. Тя пристига със своя приятелка и нейното дете. Мъжът ѝ, който воюва на първа линия, е помолил събеседничката ми да замине със съпругата му. Р. П. остава в България за два месеца, а нейната приятелка – един месец.

промени при родителите, биха могли да доведат детето до несигурност и безпомощност. В този случай авторът разяснява последиците от едно авторитарно възпитание, при което обидите, физическите наказания и забрани могат да доведат до поражения върху детската психика и личността на детето. В случая с войната децата са свидетели на това насилие от първа ръка и техните родители, както и обществото не могат да ги предпазят. Една от моите събеседнички ми сподели съдбата на мъж, много добър приятел на сина ѝ:

„На моя син, село под Киев сега ще ви кажа Богдановка, там неговия приятел построи къща в селото, той беше млад 30 годишен мъж, има дете на 4 години, жена и те си построиха дом, където си живееха. Дошли руските войски, него го убиха пред очите на жена му, лежал мъртъв в двора на къщата, жена му я изнасилвали, не я пускали няколко дни, детето седяло в котелното помещение.”¹²

Част от хората разказват такива истории за преживяното в Украйна след началото на войната. Други си спомнят за ужаса, изпитан по време на бягството. Събеседничка, с която работя през лятото, ми сподели как са избягали от дома си с цялото си семейство:

„Бяхме на улицата, а над нас 30 хеликоптера над дома ни. Андрей каза: „Катя това са наши”, но на мен не ми приличаха на наши, бяха точно над самите покриви, аз стоя още гледам и в този момент започнаха да бомбардират. Започнаха да летят ракети, всичко се взриви. Ние започнахме да падаме, Оксана¹³ тищи, крещи, аз съм над Оксана и ние пълзешком, пълзешком, в нас има мазе и ние останахме там половин ден без вода, без храна, без нищо.”¹⁴

В продължение на 11 дни респондентката ми и семейството ѝ не успяват да избягат и остават в мазето. В процеса на работата ни, тя ми споделя как дъщеря ѝ често се будела с виковете от кошмарите. Децата, бягащи от войната, виждащи насилие, смърт и въввлечени в опасни ситуации, преживяват стреса много по-трудно от възрастните.

Някой от респондентите в първите дни от престоя си споделиха как по време на заря в града са се будили с ужас, връщайки се и мислейки, че са под нападение в родните си

¹² Интервю с Р. П., жена (почиваща), родом от Запорожия, живееща в Киев, на 54 години, лекар, гр. Обзор.

¹³ Оксана е малката дъщеря на Катя, която е на 9 години.

¹⁴ Интервю с Катя, на 57 години, медицинска сестра, от Киев.

градове. Други разказаха, че се будят от кошмари, свързани с бомбардировките. Може да се види остатъчният стрес от преживяното, който дори и по време на отдих не може да бъде забравен.

Промяна се усещаше и в поведението на тези хора. Спокойствието на туриста от преди войната го няма при почиващите, идващи в страната след началото ѝ. Те имаха постоянната нужда да са в течение на събитията в Украйна. Едно от приложенията, което всички следяха по време на престоя си е AlarmMap¹⁵. Те бяха в постоянен контакт с близките си и през целия си престой бяха свързани с конфликта в родината им.

Защо са дошли тук по време на война? Този въпрос нямаше нужда да бъде задаван, защото чувах отговора му много рано в разговорите ми с респондентите, което показва, че престоят им е съпътстван с чувство на вина, че те не са с останалите членове на семействата си в този момент. Повечето жени разказват, че пристигат в България по молба на съпрузите си. Това е начин за временна сигурност и спокойствие за семействата, далеч от стреса, макар и не за постоянно. Разбира се, сред респондентите трябва да се отбележат и жени, които пристигат с приятелки, след като сами взимат решението да заминат. Въпреки това, на въпроса ми защо не са отишли при свои близки в чужбина, всеки един от тях отговори: *„Мъжът ми е там, аз не искам да живея без мъжа си, не мога да го изоставя, а освен това, не знам, моята страна воюва и аз трябва да съм там.“*¹⁶. В наративите е ясно, че пребиваването в България е само за кратък период от време, те нямат намерение да останат за постоянно, пристигат единствено с цел временен отдих, но с готовност да се приберат в страната си, въпреки риска за тях и децата.

Един от малкото мъже, с които разговарях (свещеник по професия) споделя: *„Ако всички избягаме, няма да има кой да защитава страната ни.“*¹⁷. Тук отново може да се види желанието на почиващите да се завърнат в родината си и да защитават и помагат с каквото им е по силите.

¹⁵ AlarmMap е приложение за проследяване в реално време на военната обстановка в страната в Украйна, имайки опция за избор на конкретна област или град. Приложението показва опасността от въздушна тревога, бомбардировки и развитието на военните действия.

¹⁶ Интервю с Р. П., жена (почиваща), родом от Запорожия, живееща в Киев, на 54 години, лекар, пребиваваща в гр. Обзор.

¹⁷ Интервю с С. И., мъж, свещеник, от Лвов, видима възраст 45, гр. Обзор.

През периода на престой, забелязах присъствието на икони и библии, нещо което не бях виждала преди започването на конфликта. Жените носеха със себе си по няколко икони, правейки олтар на нощните си шкафчета или тоалетки. Това би могло да се тълкува като засилване на тяхната религиозност, поради военните действия в родината.

Друг интересен за мен момент по време на моето наблюдение е нуждата от близост и контакт с другите почиващи от Украйна. При чуването на украинска реч, моментално се разменят контакти, което в последствие довежда до една дружба между почиващите. При туристите в предвоенния период не се наблюдава такава практика. След февруари 2022 г. е ясно видимо бързото сприятеляване и размяната на контакти в социалните мрежи, организирането на общи вечери, дори едnodневни колективни екскурзии с децата. Засилването на тези връзки им носи усещане за общност, за сплотеност, осигурявайки им комфорт по време на престоя.

Заключение

Проучването в гр. Обзор в периода 2022 – 2023 г. показва, че сред украинците в града могат да се разграничат три групи – бежанци, сезонни работници и почиващи. Всяка от тях притежава своя специфика относно мотивацията за пристигане в България, продължителността и качеството на престоя.

Военните действия в Украйна доведоха до разселването на много от украинските граждани. Бежанската вълна, идваща към Европа е голяма – близо 6,3 милиона са хората преминали в съседни страни (USA for UNHCR the UN refugee Agency). На базата на събрания от мен теренен материал мога да заключа, че за голяма част от бежанците България е транзитна спирка, напускането на домовете им е било принудително, без право на избор. България, макар да им напомня за дома с климат, природа и донякъде език, не е мястото, където голяма част от тях планират да останат, тъй като нямат намерение да емигрират трайно. Бежанците, с които имах контакт, желаят да се завърнат в страната си след края на войната. Тук въпросът не се корени в това дали в страната приемник са добре устроени, а преди всичко в тяхната мотивация за оставане. Изключения наблюдавах при част от украинските граждани от женски пол, за които оставането в България включва

потенциално намиране на приятел или съпруг. Наблюдавах няколко такива случая в град Обзор.

Сезонната миграция претърпява сериозна промяна през разглеждания период. Първоначално тя е предпочитана от млади хора, често студенти, но можем да проследим изменение на профила на идващите сезонни мигранти. След започването на военните действия и идването на бежанците у нас виждаме как постепенно някои от тях, преминават към групата на сезонните мигранти. През летния сезон идват да работят, а през зимата се завръщат в страната. Тук искам и да спомена, че има случаи, в които почиващи, след престой в къщи за гости, питат за потенциална възможност за работа от следващия сезон. Динамиката в преминаването от една в друга категория на миграция може да се забележи много ясно при моите теренни наблюдения, през тези две години. Причините за това са репресиите, войната и ниските заплати. Гурбетът през лятото се превръща в една възможност за подпомагане на семейния бюджет. Смятам, че тази възможност може да доведе до покачване броя на сезонните мигранти и разширяване на техния профил.

По отношение на украинците, идващи в България с цел почивка, промяната след февруари 2022 г. е в същността на престоя им, изпълнен в голяма част от времето с тревога, безпокойство и поддържане на постоянна връзка с близките, останали в Украйна. Целта на тяхната „почивка“ е да се откъснат от военната обстановка в родината, осигурявайки на децата и на себе си тишина и спокойствие, далеч от сирените и бомбардировките. Другата голяма промяна е свързана с периода на престой, който вече е с много по-голяма продължителност от 15 дни до 2 месеца. Мога да кажа, че не става дума за класически туризъм, а за нов тип почивка, която съчетава и търсенето на временно убежище, с цел намаляване на стреса за децата, а и за възрастните. Затова според мен терминът „туристи“ не трябва да бъде използван в този случай, защото това не са хората, които идват с цел туризъм и които могат да се отпуснат, абстрахирайки се от работата и проблемите у дома. Това са хора, които преживяват последиците от войната, през всеки изминал ден от престоя си и терминът „почиващи“ в този случай би бил по-подходящ.

Цитирана литература:

Бауман, З. (2001). *Постмодерна етика*. София: изд. „ЛИК”.

Владиминова, К., Калчев, Й., Накова, А., Илиева, И., Минчев, В., Зарева, И., Ганева-Райчева, В., Маева, М., Ташев, С., Калчева, С., Александрова, Е., Еролова, Й., Стоянова, П. (2019) *Мерки за преодоляване на демографската криза в България*. Миграции и национална идентичност. Том III. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Денева, Н & Кръстев, С. (2019) *Сезонни работници в ол-инклузив туризма в България*. София: Колектив за обществени интервенции.

Кръстева, А. (2014). *От миграция към мобилност: политики и пътища*. София: НБУ.

Стаматов, Р. И. (1998). *Детска психология: Учебник [за студентите от ПУ Паисий Хилендарски]*. Пловдив : Унив. изд. Паисий Хилендарски.

Hristov, P. (2021). *Ukrainian Immigration to Bulgaria in the Last 30 Years – From Marital Migration to Labour Mobility*, In: *Between the worlds: migrants, margins, and social environment* (46-55), Paradigma.

Maeva, M. & Hristov, P. (2023) *Labour migration to Bulgaria*. In: *Coming To, and Staying In, the Poorest Country in the EU: Immigration to Bulgaria*

Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in Archipelagoes of Melanesian New Guinea*, New York: Dutton.

Nikolova, M. (2013). *Ukrainian Migration in Greece: There and Back Again & Straight Ahead for One More Time* IRMA research project, background report on Ukraine, ELIAMEP, Athens

Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2009). *Unstructured Interviews: Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*. Exeter: Libraries Unlimited.

Източници:

Закон за трудовата миграция и трудовата мобилност. В сила от 21.05.2016 г. Обн. ДВ. бр.33 от 26 Април 2016г., доп. ДВ. бр.97 от 6 Декември 2016г., изм. и доп. ДВ. бр.97 от 5 Декември 2017г., изм. и доп. ДВ. бр.24 от 16 Март 2018г., изм. ДВ. бр.34 от 23 Април 2019 г. <https://shorturl.at/gQRU4> (01.02.2024 г.).

Държавна агенция за бежанците при министерски съвет. *Видовете закрила, която Република България предоставя на бежанците: убежище, международна закрила и временна закрила* <https://shorturl.at/gDY04> (23.01. 2024)

Министерство на труда и социалната политика. Агенция по заетостта. *Наемане на сезонни работници от трети държави с въвеждане на директивата за сезонна заетост, приета през февруари 2014. През април 2016 г. с приемането на Закона за трудовата миграция и трудовата мобилност /ЗТМТМ/ са въведени изискванията на Директива 2014/36/ЕС относно влизане и престой на граждани на трети държави с цел заетост като сезонни работници. Условието и реда за достъп на граждани на трети държави във връзка със сезонната заетост са определени в Правилника за прилагане на ЗТМТМ /ППЗТМТМ, обн. ДВ, бр. 79 от 07.10.2016 г., в сила от 30.09.2016 г./* <https://shorturl.at/jBHN3> (23.01. 2024)

Министерство на труда и социалната политика. Агенция по заетостта. *Проект „Солидарност“ се реализира по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, приоритетна ос 6 „Подкрепа за преодоляването на последиците от кризата, предизвикана от пандемията от COVID-19 и подготовка за екологично, цифрово и устойчиво възстановяване на икономиката” и цели да окаже навременна подкрепа за бърза интеграция на пазара на труда на разселени лица от Украйна с осигурен достъп до пазара на труда, пристигнали в България след 24.02.2022 г. Средствата по проекта се предоставят съгласно Регламент (ЕС) 2022/613 на Европейския Парламент и на Съвета от 12 април 2022 година за изменение на Регламенти (ЕС) № 1303/2013 и (ЕС) № 223/2014.* <https://shorturl.at/dPR58> (23.01. 2024)

НСИ *Посещения на чужди граждани в България по месеци през 2023* <https://shorturl.at/fEHR8> (23.01.2024)

Евростат *Украинците получили временна закрила през септември 2022 г.* <https://shorturl.at/gL258> (23.01.2024)

Държавите – членки на ЕС, постигат съгласие за удължаване на срока на временната закрила. <https://shorturl.at/elrvE> (23.01.2024)

Eurostat *Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics from 2023.* <https://shorturl.at/qsyI4> (23.01.2024)

Eurostat *Structure of beneficiaries of temporary protection by age and sex, EU, end of December 2023.* <https://shorturl.at/xy149> (23.01.2024)

European Council- *EU visa agreements with non-EU countries* <https://shorturl.at/bJXZ2> (23.01.2024)

European Council- *EU visa policy* <https://shorturl.at/jkFK6> (23.01.2024)